

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 346.91

О. В. Богомол, аспірант

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ВИТРАТИ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ЯВКОЮ СТОРІН ТА ЇХ ПРЕДСТАВНИКІВ У ЗАСІДАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ

У статті розглянуто проблему визначення правової природи витрат підприємств на прибуття у судові засідання господарського суду їх представників та включення їх до складу судових витрат, передбачених Господарським процесуальним кодексом України. Докладно проаналізовано основні ознаки цього явища, проведено порівняльний аналіз з іншими процесуальними галузями права. Значний інтерес становлять пропозиції про внесення змін до чинного законодавства на підставі проведеного дослідження.

Ключові слова: витрати, пов'язані із явкою сторін та їх представників у засідання господарського суду; представники сторін; судові витрати; господарський процес.

Підприємства, установи, організації, інші юридичні особи, фізичні особи — підприємці, звертаючись до господарського суду за захистом своїх порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів, не лише сплачують передбачені законом судові витрати, а й зазнають певних збитків, які не включаються до складу судових витрат. Такими збитками є витрати, пов'язані з явкою представників до суду. Невизначеність правової природи цих витрат, їх місця у складі судових витрат у Господарському процесуальному кодексі України (далі — ГПК України), а також їх значення для сторін господарського процесу сприяє виникненню неоднакової судової практики у господарських судах України. Дискусійним залишається питання відшкодування цих витрат, незважаючи на однозначну позицію Вищого господарського суду України.

Наукова література, яка стосується предмета дослідження, носить епізодичний, розрізнений характер і відстає від потреб правозастосовної практики. На існування проблеми звертали увагу радянські науковці М. А. Гурвич, М. С. Фалькович. В Україні ініціатори окремих законопроектів з господарського судочинства Д. М. Притика, В. А. Бондик, Б. В. Колесніков, Ю. А. Кармазін передбачали такі витрати як судові.

Актуальність дослідження обґрунтовується різними підходами у вирішенні питання віднесення витрат, пов'язаних з явкою представників сторін у судові засідання, до судових витрат чи до збитків, відсутністю глибокого теоретичного аналізу. Незважаючи на те, що проблема відшкодування витрат, пов'язаних з відрядженням представників, існує ще з радянських часів, держава навіть в умовах економічної кризи не вирішила це питання. Отже, дослідження порушеної проблеми є своєчасним та необхідним.

Метою даної статті є не тільки аналіз різноманітних підходів до даного явища, але й вивчення його правової природи, значення, ознак, що сприятиме фор-

мулюванню обґрунтованих пропозицій для внесення змін до чинного законодавства.

Участь представників сторін у визначеному господарським судом часі і місці проведення судового засідання іноді є утрудненою у зв'язку з місцезнаходженням позивачів та відповідачів у іншому населеному пункті. У зв'язку з цим юридичні особи зазнають витрат на проїзд, наймання житла та добові для представника.

Стаття 44 ГПК України визначає, що судові витрати складаються з державного мита, сум, що підлягають сплаті за проведення судової експертизи, призначеної господарським судом, витрат, пов'язаних з оглядом та дослідженням речових доказів у місці їх знаходження, оплати послуг перекладача, адвоката, витрат на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу та інших витрат, пов'язаних з розглядом справи.

Вищий арбітражний суд України у роз'ясненні «Про деякі питання практики застосування розділу VI Господарського процесуального кодексу України» визначив, що до інших витрат у розумінні ст. 44 ГПК України слід відносити, зокрема, суми, які підлягають сплаті особам, викликаним до господарського суду для дачі пояснень з питань, що виникають під час розгляду справи (ст. 30 ГПК України). Згідно вказаної ст. 30 ГПК України в судовому процесі можуть брати участь посадові особи та інші працівники підприємств, установ, організацій, державних та інших органів, коли їх викликано для дачі пояснень з питань, що виникають під час розгляду справи. Отже, у роз'ясненні визначено, що можуть відшкодуватися у якості судових лише витрати, пов'язані з якою посадовою особою чи працівником, коли їх викликано господарським судом для дачі пояснень.

Вищий господарський суд України у інформаційному листі «Про деякі питання застосування норм Господарського процесуального кодексу України, порушені у відповідних записках про роботу господарських судів у 2007 році» від 18.03.2008 р. № 01–8/164 на питання, чи можливо віднести до «інших витрат, пов'язаних з розглядом справи» (в розумінні ст. 44 ГПК України) витрати сторін у справі, яких вони зазнали у зв'язку з відрядженням представників (своїх працівників) для участі в судових засіданнях, зазначив наступне: якщо витрати, понесені стороною у зв'язку з реалізацією процесуальних прав у розгляді справи в господарському суді, відносяться до судових витрат, то вони відшкодовуються згідно зі ст. 49 ГПК України, і їх не може бути стягнуто за позовною заявою про відшкодування збитків.

Таким чином, в залежності від того, чи відносяться витрати, які понесені у зв'язку з реалізацією процесуальних прав до судових витрат, визначається порядок їх відшкодування: або у порядку, визначеному ст. 49 ГПК України, або шляхом подання позовної заяви про відшкодування витрат.

Слід зазначити, що реалізація процесуальних прав сторін, які визначені у ст. 22 ГПК України, не завжди пов'язана з участю у господарському засіданні. Наприклад, реалізація права знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги і копії відбувається за межами судового засідання, і у будь-якому разі витрати у зв'язку з цим повинні відшкодуватися шляхом доказування.

Також Вищий господарський суд України у своєму листі зазначив, що водночас у господарського суду немає передбачених законом підстав вважати відповідними витратами згадані у наведеному питанні видатки сторони у справі, а так само зазначати про відмову в їх стягненні у резолютивній частині судового рішення. Якщо сторона у справі вважає, що зазнала збитків у зв'язку з оплатою видатків на відрядження свого працівника (працівників), то вона не позбавлена права звернутися в установленому законом порядку до іншої сторони (сторін) з позовною вимогою про відшкодування таких збитків.

З метою усунення термінологічної плутанини у межах цього дослідження пропонуємо розрізняти посадових осіб і працівників підприємства, яких викликано для дачі пояснень, і представників сторін.

Ст. 28 ГПК України визначає коло осіб, які можуть бути представниками підприємств та організацій. Серед них:

- керівники підприємств та організацій, інші особи, повноваження яких визначені законодавством або установчими документами;
- інші особи, повноваження яких підтверджуються довіреністю від імені підприємства, організації. Зокрема, до таких осіб можна віднести працівників підприємств, організацій, до кола трудових обов'язків яких належить представлення інтересів у господарському суді. Також до цієї категорії можна віднести адвокатів та інших осіб, які не є працівниками підприємства, але здійснюють представництво інтересів у господарському суді у зв'язку з укладенням договорів про надання юридичних послуг.

Суб'єктів, які мають право представляти інтереси підприємства, організації у господарському суді, доцільно незалежно від наявності факту трудових відносин у межах даного дослідження називати «представники сторін». Отже, згідно чинного законодавства витрати на відрядження стороною представника для участі у судовому засіданні відшкодовуються як збитки.

Авторський колектив науково-практичного коментарю Цивільного кодексу України зазначає, що під збитками завжди розуміється грошове вираження майнової шкоди, завданої порушенням цивільному майновому благу або інтересу [1, 50]. В. Потапенко під збитками у широкому розумінні визначає грошовий вираз зменшення або втрати (загибелі) певного майнового блага [2]. Вважаємо, що невід'ємними ознаками збитків, яких зазнають суб'єкти господарювання у юридичному значенні, є втрати, які мають грошове вираження, та їх безпосередній зв'язок з господарським правопорушенням.

Якщо проаналізувати законодавче визначення «збитків», то згідно ч. 2 ст. 22 Цивільного кодексу України збитками є втрати, яких особа зазнала у зв'язку із знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене. Відповідно до ч. 2 ст. 224 Господарського кодексу України під збитками розуміються витрати, зроблені управленою стороною, втрата або пошкодження її майна, а також не одержані нею доходи, які управнена сторона одержала б у разі належного виконання зобов'язання або додержання правил здійснення господарської діяльності іншою стороною.

У визначенні, яке міститься у Господарському кодексі України, увагу звернено на прямиий взаємозв'язок між виникненням збитків та господарським правопорушенням (неналежним виконанням господарського зобов'язання чи порушенням правил здійснення господарської діяльності).

Деякі науковці звертають увагу і на іншу розбіжність між вищезазначеними нормами права. Господарський кодекс України на відміну від Цивільного кодексу України не містить визначення видів збитків: реальні збитки та упущена вигода [1, 51]. Проте не вважаємо це суттєвою вадою, яка потребує першочергового законодавчого вирішення, оскільки обидва визначення поняття «збитків» не суперечать один одному. Більше того, відповідно до ст. 9 Цивільного кодексу України законом можуть бути передбачені особливості регулювання майнових відносин у сфері господарювання. Тобто, норми Господарського кодексу України є спеціальними щодо норм Цивільного кодексу України.

Як вбачається, до збитків можна віднести не тільки витрати, пов'язані з явкою представника, а й усі судові витрати, які несе сторона під час звернення до господарського суду за захистом своїх прав. Спільні ознаки проявляються у реалізації сторонами процесуальних прав, створенні умов для доступу підприємств до господарського судочинства, оскільки відновленню порушеного права і прийняттю законного рішення передують не лише сплата обов'язкових платежів, понесення ви-

трат на дослідження доказів (витрати на судову експертизу), а й витрати на відрядження представника для участі у судовому засіданні.

Доцільно проаналізувати витрати, пов'язані з явкою представника, у порівнянні з основними ознаками інституту судових витрат, серед яких: грошова форма їх сплати; віднесення сплати витрат на учасників господарського процесу; наявність підстав для сплати — законодавство та рішення господарського суду з конкретної справи; сплата в межах провадження справи господарської юрисдикції [3, 75].

Безумовно, витрати у зв'язку з відрядженням представника заявляються до господарського суду у конкретно визначеній грошовій сумі, сплачуються стороною та здійснюються у зв'язку з розглядом господарського спору.

Слід зазначити, що у разі включення цих витрат до складу судових, визначення їх розміру не буде позбавлено доказовості. Наприклад, сторони будуть подавати до господарського суду документи (квиток, виданий перевізними підприємствами транспорту, або відповідну квитанцію), згідно яких можна буде визначити обґрунтованість розміру витрат, які підлягатимуть відшкодуванню. За відсутності документів, які підтверджуватимуть витрати, доцільно застосовувати постанову Кабінету Міністрів України «Про норми відшкодування витрат на відрядження в межах України та за кордон» від 23.04.1999 р. № 663.

Отже, для віднесення витрат у зв'язку з явкою представника на судові засідання до судових витрат потрібно включити їх до складу судових витрат та визначити порядок їх розподілу в залежності від вирішення господарського спору.

Вважаємо, що на збитки, які пов'язані з явкою представників, повинен поширюватися правовий режим судових витрат. Такий порядок відшкодування витрат є зручнішим у порівнянні з порядком доведення збитків. Правильним є твердження В. С. Щербини, що стягнення збитків — складна у застосуванні форма господарсько-правової відповідальності, оскільки необхідно довести наявність всіх чотирьох елементів складу правопорушення — протиправну поведінку особи, яка спричинила збитки, наявність збитків, причинний зв'язок між протиправною поведінкою і збитками, вину правопорушника (якщо інше не передбачено законом або договором) [4, 200].

Таким чином, різниця між збитками, яких сторона зазнає при зверненні до господарського суду, і судовими витратами полягає у більш швидкому порядку відшкодування з винної сторони або сторони, що програла спір, коштів, які були витрачені стороною у зв'язку із зверненням до господарського суду. А стягнення збитків є окремою позовною вимогою і потребує доказування, як цього вимагають норми чинного ГПК України.

Необхідно звернути увагу, що ще за радянських часів невіднесення таких витрат до складу судових науковці вважали прогалиною. Зокрема, М. А. Гурвич, М. С. Фалькович у науковому посібнику «Арбітраж в СРСР» зазначали, що у зв'язку з розглядом справи сторони несуть і інші витрати, зокрема, витрати з командировання їх представників на засідання арбітражу [5, 71].

Витрати, пов'язані з явкою представника, відомі й іншим процесуальним галузям права. Відповідно до ст. 91 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС України) витрати, пов'язані з переїздом до іншого населеного пункту сторін та їхніх представників, а також найманням житла, несуть сторони. Стороні, на користь якої ухвалено судові рішення і яка не є суб'єктом владних повноважень, та її представнику сплачуються іншою стороною добові (у разі переїзду до іншого населеного пункту), а також компенсація за втрачений заробіток чи відрив від звичайних занять. Аналогічна норма міститься в ст. 85 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК України).

Поверхневий аналіз вищезазначених назв статей звертає увагу на різну назву цих витрат. У КАС України — це витрати сторін та їх представників, що пов'язані

із прибуттям до суду, у ЦПК України — витрати сторін та їх представників, що пов'язані з явкою до суду. Пропонуємо впровадити до ГПК України саме «витрати, пов'язані із явкою сторін та їх представників у засідання господарського суду», оскільки у ст. 65 ГПК України вживається формулювання «явка сторін у засідання господарського суду».

Досвід інших процесуальних галузей права надає можливість застосовувати у господарському судочинстві наступний склад витрат, пов'язаних із відрядженням представника:

- а) витрати, що пов'язані з переїздом до іншого населеного пункту;
- б) витрати, пов'язані з найманням житла;
- в) добові;
- г) компенсація за втрачений заробіток чи відрив від звичайних занять.

За сучасного стану чинного законодавства щодо порушеного у дослідженні питання господарські суди в процесуальних актах по-різному визначають правову природу витрат, пов'язаних з явкою представника до господарського суду. Так, деякі судді визнають їх судовими і обґрунтовують їх розширеним тлумаченням ст. 44 ГПК України. Наприклад, у господарській справі № 4/638—4/81 позивач просив стягнути судові витрати (серед яких — витрати на проїзд представника). В резолютивній частині ухвали було визначено залишити без розгляду вимогу позивача про стягнення з відповідача судових витрат, а саме витрат на проїзд, у зв'язку з неподанням доказів того, що саме позивач оплатив вартість проїзду, видав кошти на відрядження [6].

У межах даного дослідження заслуговує на увагу й обґрунтування віднесення витрат на проїзд представника до місця проведення судового засідання до судових витрат у рішенні господарського суду Львівської області по справі № 29/10: витрати позивача на проїзд представника до місця проведення судового засідання також належать до складу судових витрат, оскільки такі дії необхідно було здійснити позивачем для виконання ухвали суду від 11.01.2008 р. (обов'язкова участь в судовому засіданні) та представлення інтересів у суді. Докази, подані позивачем, — копії залізничних квитків на проїзд до м. Львова — є належними та були прийняті господарським судом до уваги [7].

Вищий господарський суд у постанові по господарській справі № 12/191—09—4422 зазначив, що витрати на проїзд осіб для участі їх у справі та добові не пов'язані з розглядом справи як процесуальною дією [8].

Господарський суд Одеської області в ухвалі по справі № 19/210—09—5559 не задовольнив вимоги про відшкодування витрат на проїзд представника для участі у засіданні господарського суду, оскільки, приймаючи участь у судовому засіданні, представники не відносяться до осіб, яких викликано до господарського суду для дачі пояснень [9].

Вважаємо, що суперечлива судова практика свідчить про неоднакове ставлення до суб'єктів господарювання, що є неприпустимим в демократичній правовій державі. За підсумками проведеного дослідження важко недооцінити значення таких витрат, оскільки участь представників сторін у судовому засіданні сприяє:

— реалізації процесуальних прав та обов'язків, які передбачені ст. 22 ГПК України, а також

— виконанню вимог господарського суду. Ця думка ґрунтується на положеннях ГПК України, оскільки відповідно до ст. 65 ГПК України явка представників сторін у засідання господарського суду може визнаватися суддею обов'язковою. Згідно п. 5 ст. 83 ГПК України за ухилення від вчинення дій, покладених судом на сторону, господарський суд, приймаючи рішення, має право стягувати в доход Державного бюджету України з винної сторони штраф у розмірі до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

— вирішенню господарських спорів у строк, визначений ст. 69 ГПК України;

– всебічному, повному та об'єктивному розгляду в судовому засіданні всіх обставин справи в їх сукупності і прийняттю в результаті законного та обгрунтованого рішення.

Вирішення питання щодо включення витрат, пов'язаних із явкою сторін та їх представників у засідання господарського суду до складу судових витрат, сприятиме усуненню неоднакової судової практики та надасть можливість суб'єктам господарювання заощадити грошові кошти при зверненні до суду за захистом своїх порушених прав.

Враховуючи все вищевикладене, пропонуємо викласти ст. 44 ГПК України у наступній редакції: «Судові витрати складаються з державного мита, сум, що підлягають сплаті за проведення судової експертизи, призначеної господарським судом, витрат, пов'язаних з оглядом та дослідженням речових доказів у місці їх знаходження, оплати послуг перекладача, адвоката, витрат на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу, витрати, що пов'язані із явкою сторін та їх представників у засідання господарського суду, та інших витрат, пов'язаних із розглядом справи».

Також доречним вважаємо доповнити розділ VI ГПК України статтею 48–1 наступного змісту:

«Стаття 48–1. Витрати, що пов'язані із явкою сторін та їх представників у засідання господарського суду.

1. Витрати, пов'язані з переїздом до іншого населеного пункту сторін та їх представників та найманням житла, відшкодовуються у порядку, визначеному у статті 49 ГПК України.

2. Компенсація за втрачений заробіток чи відрив від звичайних занять, а також добові для представників визначаються в розмірах, встановлених законодавством про службові відрядження, та відшкодовуються у порядку, визначеному у статті 49 ГПК України».

З урахуванням вказаних доповнень частину 5 статті 49 ГПК України слід викласти у наступній редакції:

«Суми, які підлягають сплаті за проведення судової експертизи, послуги перекладача, адвоката, витрати на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу, витрати, що пов'язані із явкою сторін та їх представників у засідання господарського суду та інші витрати, пов'язані з розглядом справи, покладаються:

при задоволенні позову — на відповідача;

при відмові в позові — на позивача;

при частковому задоволенні позову — на обидві сторони пропорційно розміру задоволених позовних вимог».

Метою вищезазначених пропозицій щодо внесення змін до чинного господарського процесуального законодавства є удосконалення господарського процесу та створення більш сприятливих умов для суб'єктів господарювання при реалізації права на судовий захист.

Література

1. *Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2-х т. — 3-тє вид., перероб. і доп. / За ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. — К.: Юрінком Інтер. 2008. — Т. 1. — 832 с.*

2. *Потапенко В. Збитки та порядок обчислення їх розміру // Юридичний журнал. — 2003. — № 6 (www.justinian.com.ua/article.php?id=319)*

3. *Богомол О. В. Судові витрати як умова реалізації права на захист суб'єктів господарювання: поняття, ознаки // Город, регион, государство: экономика-правовые проблемы хозяйствования: в 2-х т. Т. 1: сб. науч. тр. / НАН Украины. Институт экономика-правовых исследований. — Донецк: изд-во «Ноулідж», 2009. — С. 71–76.*

4. *Господарське право: Практикум. В. С. Щербина, Г. В. Пронська, О. М. Вінник та ін. / За заг. ред. В. С. Щербини. — К.: Юрінком Інтер, 2001. — 320 с.*

5. Арбитраж в СССР. Учебное пособие. Выпуск 1 / М. А. Гурвич, М. С. Фалькович. — М., 1970. — 109 с.

6. Ухвала Господарського суду Львівської області від 05.06.06 р. по справі № 4/638–4/81 // Електронний ресурс [режим доступу] www.reyestr.court.gov.ua/Review/47644.

7. Рішення Господарського суду Львівської області від 30.01.08 р. по справі № 29/10 // Електронний ресурс [режим доступу] <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/1359112>.

8. Постанова Вищого господарського суду України від 18.03.2010 р. по справі № 12/191–09–4422 // Електронний ресурс [режим доступу] www.reyestr.court.gov.ua/Review/8461460.

9. Ухвала Господарського суду Одеської області від 10.03.2010 р. по справі № 19/210–09–5559 // Архів Господарського суду Одеської області.

О. В. Богомол, аспирант

Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

РАСХОДЫ, СВЯЗАННЫЕ С ЯВКОЙ СТОРОН И ИХ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ В ЗАСЕДАНИЕ ХОЗЯЙСТВЕННОГО СУДА

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена проблеме определения правовой природы расходов, связанных с явкой сторон и их представителей в заседание хозяйственного суда, их значения и места в составе судебных расходов, предусмотренных Хозяйственным процессуальным кодексом Украины. Автором проведен сравнительный анализ этого вида расходов с основными признаками института судебных расходов. Исследование других процессуальных отраслей права предоставило возможность определить состав расходов на прибытие представителей в судебное заседание. Анализ актов хозяйственного суда подтвердил существование неодинаковой судебной практики при решении вопроса возмещения этих расходов. На основании проведенного исследования внесены предложения о включении расходов, связанных с явкой сторон и их представителей в заседание хозяйственного суда, в состав судебных расходов и определен порядок их возмещения.

Ключевые слова: расходы, связанные с явкой сторон и их представителей в заседание хозяйственного суда; представители сторон; судебные расходы; хозяйственный процесс.